

«РЕПАТРИАЦІЯ» ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

“REPATRIATION” OF HUMAN RESOURCES FOR THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Шиманська В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
директор,
Житомирська філія Закладу вищої освіти
«Київський інститут бізнесу та технологій»

Бакуліна О.С.

кандидат економічних наук,
завідувач кафедри економіки, менеджменту та підприємництва,
Житомирська філія Закладу вищої освіти
«Київський інститут бізнесу та технологій»

Момонт Т.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, менеджменту та підприємництва,
Житомирська філія Закладу вищої освіти
«Київський інститут бізнесу та технологій»

Shymanska Viktoriia, Bakulina Oksana, Momont Tetyana
Zhytomyr branch of Higher Education Institution
Kyiv Institute of Business and Technology LLC

У статті розкрито зміст поняття репатріація людських ресурсів. Проаналізовано особливості процесу репатріації залежно від ступеня його добровільності. Розглянуто типи репатріації людських ресурсів залежно від ступеня участі держави та міжнародних організацій у цьому процесі. З'ясовано, що основними цілями стимулювання репатріації людських ресурсів та розвитку відповідних державних програм у країнах світу є гуманітарні, демографічні, економічні, стимулювання регіонального розвитку та ін. Наголошено, що у країнах світу, які використовують репатріацію людських ресурсів на користь соціально-економічного розвитку, накопичено значний досвід з огляду на основні підходи до організації та заходи реалізації процесу переселення, адаптації та інтеграції репатріантів у нових місцях проживання. Проаналізовано фактори, які впливають на процес репатріації людських ресурсів в Україні. Запропоновано напрями стимулювання репатріації людських ресурсів в Україні.

Ключові слова: людські ресурси, репатріація, репатріанти, інтеграція, реінтеграція, післявоєнна відбудова.

The article reveals the meaning of the concept of repatriation of human resources. Peculiarities of the repatriation process depending on the degree of its voluntariness are analyzed. The types of repatriation of human resources are considered depending on the degree of participation of the state and international organizations in this process. It was found that the main goals of stimulating the repatriation of human resources and the development of relevant state programs in the countries of the world are humanitarian, demographic, economic, stimulating regional development, etc. Features of the implementation of state programs for the involvement, voluntary return and reintegration of repatriates are outlined. It was established that the countries of the world that use the repatriation of human resources for the benefit of socio-economic development have accumulated considerable experience with regard to the main approaches to the organization and implementation of the process of resettlement, adaptation and integration of repatriates in new places of residence. It was emphasized that investments in social programs for repatriates should not be considered as non-reimbursable expenses of the state, but as investments in the local population. Factors affecting the process of repatriation of human resources in Ukraine are analyzed: the threat of renewed hostilities, deterioration of economic conditions and sustainable economic

growth, the need for constant military mobilization. Directions for stimulating the repatriation of human resources in Ukraine are proposed, including: rapid post-war reconstruction of the affected regions; coordination of various state management structures and creation of a "road map" with areas of responsibility, both in Ukraine and abroad; development of state programs for free retraining of citizens and assistance in finding a job; assistance and advice on finding and purchasing housing on the market, obtaining access to social housing; development of public-private partnership; simplification of programs for returning children to study in Ukrainian educational institutions; support and simplification of programs for obtaining grants and providing microloans for starting one's own business, etc.

Keywords: *human resources, repatriation, repatriates, integration, reintegration, post-war reconstruction.*

Постановка проблеми. Одним із основних завдань держави є ефективне використання природних, виробничих, фінансових, інформаційних, культурних та людських ресурсів, які визначають потенціал будь-якої країни. Серед усіх ресурсів людські ресурси є індикатором рівня розвитку країни та державних зусиль у сфері управління та соціальної підтримки населення. Якість населення має вагомий соціальний цінність, реалізація якої безпосередньо залежить від соціальної зрілості суспільства, від того, наскільки широкі можливості держава надає громадянам для вільного розвитку, реалізації здібностей та творчого потенціалу. Починаючи з 24 лютого 2022 року, широкомасштабне вторгнення в Україну російської федерації спровокувало безпрецедентну гуманітарну, економічну та соціальну кризу в країні, а також спричинило новий шок у всьому світі. Наслідком військових подій на території України, складної соціально-економічної ситуації стало збільшення міграційного відтоку населення, у тому числі населення працездатного віку, що суттєво погіршує ситуацію на ринку праці. Широкомасштабна російсько-українська війна все ще триває, руйнування економічної структури України, складний період соціально-економічного повоєнного відновлення країни є чинниками, які підвищують ризики неповернення значної кількості цієї категорії населення до України. З огляду на вказане, на наш погляд, доцільно зупинитися на дослідженні проблеми репатріації людських ресурсів для післявоєнної відбудови України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Дослідженню теоретичних та прикладних аспектів процесу репатріації людських ресурсів присвячено праці українських і зарубіжних науковців: Н. Андрусишина, К. Ахи, З. Галушки, С. Го, Дж. Касаріно, С. Князева, М. Лесінської, О. Малиновської, І. Марченко, Л. Роман, О. Савіцької, У. Садової, І. Уварової, Л. Хрящевської, Л. Яновської та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить ґрунтовний доробок в частині проблематики репатріації людських ресурсів питання повернення в Україну біженців, внутрішньопереміщених осіб та їх включення до економічних процесів потребують свого дослідження задля напрацювання науково-практичного підґрунтя для функціонування економіки України.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз проблеми репатріації людських ресурсів для післявоєнної відбудови України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «репатріація» не має загальнозначущого й глобального визначення, оскільки її зміст залежить від країни та завдань, які вона вирішує, що в свою чергу, визначає цілі та завдання державного управління. Так, поняття «репатріація» окреслено як повернення до «місця походження». У міжнародному праві політика репатріації розглядається як реалізація «права на повернення» – універсального права особи на переміщення на територію країни, яку вона вважає своєю Батьківщиною. Це право закріплено у Загальній декларації прав людини та у Міжнародному пакті про цивільні та політичні права [1; 2]. Наразі близько 40 країн світу проводять політику репатріації або мають у своїх законодавствах положення, що її регулюють. Серед них такі держави, як Греція, Франція, Вірменія, Ірландія, Польща, Казахстан, Ізраїль, Туреччина, Індія, Німеччина та ін. Найчастіше подібні програми застосовуються щодо «титульної нації» і заохочують «повернення» емігрантів до «країни походження» [6]. На думку Л. Роман, дефініція «репатріація людських ресурсів» розглядається як «відокремлений процес, що виникає у результаті свідомого прийняття рішення про повернення до країни походження незалежно від попередньої давнини, тривалості чи умов трудової міграції та супроводжується суттєвими труднощами, пов'язаними зі зворотною асиміляцією, зокрема, пошуком місця праці, проживання, налагодженням соціальних та культурних зв'язків, збереженням і примноженням коштів, зароблених у країні міграції, досягненням того ж або вищого рівня життя, як у країні міграції, а завершенням цього процесу є реінтеграція трудового мігранта у суспільно-політичну, економічну та культурну системи країни походження» [4]. Своєю чергою Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року з огляду на повномасштабне російське вторгнення доповнено новими цілями, зокрема «... забезпечення захисту прав й інтересів населення України, змушеного залишити свої домівки через війну, та створення їм умови для повернення в Україну,

і забезпечення відповідності українського законодавства та адміністративної практики у сфері міграції стандартам ЄС» [3].

Варто зазначити, що повернення в країну походження репатріантів залежить від ступеня добровільності такого процесу: 1) добровільна репатріація (люди, які повертаються незалежно або з чиеюсь допомогою в країну походження, транзиту або іншу країну на основі свого добровільного рішення (може бути організованою, здійснюється під егідою відповідних урядів та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ)) та спонтанно (біженці повертаються за рахунок власних коштів, причому УВКБ та уряд практично не приймають участь у процесі повернення)); 2) примусова репатріація (повернення людини проти її волі, зазвичай здійснюється на основі адміністративного чи судового акту або рішення) [17].

Залежно від ступеня участі держави та міжнародних організацій у репатріації виокремлюють три типи цього процесу. Так, прямо або активно стимульована зворотна репатріація, яка спостерігається за наявності та реалізації державних програм залучення й облаштування репатріантів, а також програм добровільного повернення та реінтеграції. Наймасштабніші програми зворотної репатріації реалізують Ізраїль, Німеччина та Греція. Державні програми у цих країнах розробляються цілеспрямовано, мають чіткі цілі та завдання, а також фінансування з бюджету держави [12; 15]. Натомість, опосередковано стимульована зворотна репатріація базується на розробці тимчасових програм, які передбачають наявність заходів підтримки репатріантів, у тому числі окремих соціокультурних або професійних груп. Такий підхід використовується у деяких країнах Східної та Північної Європи (Угорщині, Польщі, Чехії, Фінляндії), а також у Японії, Перу та Бразилії [9].

Репатріація є ресурсом розвитку держави та суспільства, а її мультиплікативний ефект може бути дуже високим. Окрім того вкладення у соціальні програми для репатріантів мають розглядатися не як безповоротні витрати держави, а як інвестиції в місцеве населення. З огляду на це, стимулювання репатріації людських ресурсів та розвиток відповідних державних програм ставить перед країнами наступні цілі: гуманітарні, демографічні, економічні, стимулювання регіонального розвитку та ін.

Гуманітарні цілі, тобто надання допомоги й захисту населенню країни та їх нащадкам, які опинилися через різні обставини за межами держави у формі їх повернення на батьківщину. Наприклад, Великобританія, Румунія, Ірландія, Норвегія, Китай, Словаччина стимулюють репатріацію шляхом надання громадянства (паспорти) за спрощеною та прискореною схемою. Демографічні цілі, тобто збільшення чисельності населення за рахунок репарації та підтримки «етнодемографічного балансу».

Програми нарощування чисельності «державотворчого» етносу характерні для Фінляндії, Польщі, Угорщини, Японії. Для прикладу, у Польщі прийнято закон про «Карту поляка» (2008 р.), що безпосередньо стосується повернення етнічних поляків, а документ являє собою альтернативу польському громадянству та є еквівалентом польської візи. «Карта поляка» містить цілу низку нормативних та фінансових преференцій (можливість працевлаштування та відкриття бізнесу на території Польщі на тих же умовах, що й для громадян Польщі, візові преференції, знижки на проїзд тощо), а основною метою її запровадження є покращення взаємовідносин та інтенсифікація зв'язків Польщі із зарубіжною діаспорою [19].

За рахунок репатріації людських ресурсів держави намагаються поповнити чисельність трудових ресурсів, кваліфікованих фахівців, молоді, залучити інвесторів та інвестиції для розвитку країни або окремих регіонів, що своєю чергою визначає економічні цілі країни (Китай, Індія, Перу). До прикладу, у Китаї реалізовано «План для 1000 людей» (у 2008 р.), який спрямовано на залучення кадрів з-за кордону до важливих державних проектів, закладів освіти, лабораторій, а також підприємств, фінансових організацій, високотехнологічних зон. У країні створено понад 300 бізнес-інкубаторів для стартапів репатріантів з метою їх працевлаштування, а також прийнято спрощену політику регулювання бізнесу. Серед запланованих заходів у країні з метою репатріації трудових ресурсів варто виокремити: спрощення процедур сертифікації на місцевому рівні; створення умов для забезпечення освітніх потреб; надання кредитів на основі прав інтелектуальної власності для фінансування стартапів; оптимізація процесу подання заявок на експорт; підтримка комерціалізації науково-технологічних розробок [10].

Стимулювання регіонального розвитку за рахунок репатріації людських ресурсів здійснюється з метою вирівнювання диспропорції в регіональному розвитку країни. До прикладу, у державних програмах репатріації в Німеччині та Греції виділяються пріоритетні території розселення репатріантів, що сприятиме більш рівномірному регіональному розвитку всієї держави. Отже, у країнах світу, які використовують репатріацію людських ресурсів на користь соціально-економічного розвитку, накопичено значний досвід з огляду на основні підходи до організації та заходи реалізації процесу переселення, адаптації та інтеграції репатріантів у нових місцях проживання.

Варто наголосити, що міграція, як добровільна (трудова), так і вимушена, через війну, суттєво вплинула на відтік людського капіталу з України. Регулярні обстріли ракетами та безпілотниками продовжують завдавати ударів по населеним пунктам України, спричиняючи значні

втрата мирним жителям й шкоду цивільній інфраструктурі. Так, за даними Інституту демографії, переважно з економічних мотивів декілька мільйонів громадян ще до повномасштабної війни виїхали з України [8]. Водночас, за даними УВКБ ООН «загальна кількість зареєстрованих українських воєнних мігрантів з різним статусом захисту, які перебувають за кордоном, склала 6,48 млн. осіб, з них 6,004 млн. – перебувають у Європі, 475,6 тис. осіб – за межами Європи, переважно в США та Канаді [18]. Однак, ці дані не містять кількість осіб, які були добровільно переміщені або депортовані до росії та Білорусі. Відповідно експертами Центру економічної стратегії на основі даних прикордонних служб було здійснено дослідження кількості українських мігрантів за кордоном, згідно якого їх кількість близько 4,9 млн осіб, що на 24–28 % нижче за відповідну оцінку UNHCR ООН [7].

На тривалість переміщення свідчить те, що близько 80 % мігрантів виїхали з України ще на початку війни. За географічною структурою 39 % мігрантів прибуло зі сходу України, 15 % – з Києва, 30 % – з регіонів, які війна безпосередньо не зачепила [5; 7]. За віковою структурою найбільшу частку складають люди від 18 до 59 років (55 %), діти та підлітки (35 %), решта – люди похилого віку (60 років і більше) [17]. Дві третини з них мають вищий рівень освіти, а 49 % працювали у висококваліфікованих професіях. Оскільки частина біженців – це діти, які не могли мати вищу освіту за віком, то реальну частку мігрантів з вищою освітою набагато більше [16].

Цікавим для нашого дослідження є опитування проведене ЦЕС щодо настроїв українців повернутися до України та чинників, які впливають на цей процес. Так, порівнюючи 1 і 3 хвили опитування, кількість тих, хто точно планує повернутися скоротилася на 23,5 %; кількість тих, хто точно й скоріше всього не бажають повернутися збільшилася на 13,0 % [5]. Відповідно, серед факторів, які б стимулювали повернутися українців було визначено: закінчення війни (51,2 %); безпекова ситуація (34,1 %); гідно оплачувана робота (28,3 %); надання безкоштовного житла у безпечнішому регіоні (19,0 %); грошова допомога від уряду (19,0 %); закінчення дії тимчасового прихистку (17,4 %) та ін. [5]. ІОМ виокремлено також фактори, які впливають на психологічний комфорт, а саме: включеність у місцеві громади, в культуру, відновлення персональних соціальних мереж тощо [14]. Своєю чергою на повернення фахівців впливає загроза поновлення бойових

дій, погіршення економічних умов та стійкого економічного зростання, необхідність постійної військової мобілізації. Саме тому ймовірність українських мігрантів залишитися за кордоном з кожним роком війни зростає, оскільки вони ще більше адаптуються до нового життя.

З огляду на вищезазначене, серед напрямів стимулювання репатріації людських ресурсів варто виокремити: швидка післявоєнна відбудова постраждалих регіонів; координації різних державних структур управління та створення «дорожньої карти» із зонами відповідальності, як в Україні, так і за її межами; розробка державних програм безкоштовної перекваліфікації громадян та допомога у пошуку роботи; допомога та консультування щодо пошуку й придбання житла на ринку або отримання доступу до соціального житла; розвиток державно-приватного партнерства; спрощена програма повернення дітей до навчання в українських закладах освіти (спрощення процесу вступу у ЗВО на основі закордонних документів, поновлення без додаткових іспитів); підтримка і спрощення програм отримання грантів та надання мікрокредитів для початку власної справи та ін.

Висновки. Отже, репатріація є ресурсом розвитку держави та суспільства, а її мультиплікативний ефект може бути дуже високим. У розвинутих країнах сформувалися основні передумови для розвитку цього процесу, а вкладення у соціальні програми для репатріантів розглядаються не як безповоротні витрати держави, а як інвестиції в місцеве населення. З огляду на це, основними цілями стимулювання репатріації людських ресурсів та розвитку відповідних державних програм у країнах світу є гуманітарні, демографічні, економічні, стимулювання регіонального розвитку та ін. Відповідно, відновлення та збереження людських ресурсів в Україні можливе на основі реалізації відповідних змін, зокрема швидкої післявоєнної відбудови постраждалих регіонів; координації різних державних структур управління та створення «дорожньої карти» із зонами відповідальності, як в Україні, так і за її межами; розробки державних програм безкоштовної перекваліфікації громадян та допомоги у пошуку роботи; допомога та консультування щодо пошуку й придбання житла на ринку, отримання доступу до соціального житла; розвитку державно-приватного партнерства; спрощенні програми повернення дітей до навчання в українських закладах освіти; підтримки і спрощення програм отримання грантів та надання мікрокредитів для початку власної справи та ін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 15.08.2024)
2. Міжнародний пакт про цивільні та політичні права: Пакт ООН від 16.12.1966р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 15.08.2024).

3. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80> (дата звернення: 15.08.2024).
4. Роман Л.П. Соціально-економічні передумови репатріації українських трудових мігрантів у контексті формування стратегії реінтеграції. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/67.pdf (дата звернення: 21.09.2024).
5. Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення: Аналітична записка. Центр економічної стратегії. 2024. 104 с. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=311> (дата звернення: 12.09.2024).
6. Хрящевська Л.М. Етнонаціональна політика в Україні в період незалежності: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 208 с.
7. Центр економічної стратегії. 2024. URL: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research/ (дата звернення: 12.09.2024).
8. Шлях до відновлення: участь жінок на місцевому рівні. Український жіночий конгрес. 2024. URL: <https://women.ua.today/congresses/> (дата звернення: 12.09.2024).
9. Aha K. Ethnic Heterogeneity and Party Politics in Eastern Europe. University of North Carolina. Chapel Hill, 2008. 123 p.
10. China's plan to recruit talented researchers. URL: <https://www.nature.com/articles/d41586-018-00538-z> (дата звернення: 15.08.2024).
11. Germany and Greece reach agreement to repatriate refugees. URL: <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/germany-and-greece-reach-agreement-to-repatriate-refugees/> (дата звернення: 18.08.2024).
12. Information portal on voluntary return and reintegration URL: <https://www.returningfromgermany.de/en/> (дата звернення: 18.08.2024).
13. Lambright B. The Ainu, Meiji Era Politics, and Its Lasting Impacts: A Historical Analysis of Racialization, Colonization, and the Creation of State and Identity in Relation to Ainu-Japanese History. History Summer Fellows. 2022. 45 p.
14. Reintegration HandBook. IOM. URL: <https://reintegrationhb.iom.int/> (дата звернення: 18.08.2024).
15. Repatriation to Israel. URL: <https://jurklee.ua/en/blog/grazhdanstvo-i-repatriatsiya-v-izrael-yak-i-kto-imeet-pravo/> (дата звернення: 21.09.2024).
16. The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments. International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf (дата звернення: 12.09.2024).
17. The UN Refugee Agency. UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en> (дата звернення: 15.08.2024).
18. Ukraine Refugee Situation. UNHCR. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 15.08.2024).
19. Ustawa o Karcie Polaka z dnia 7 września 2007 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20071801280/T/D20071280L.pdf> (дата звернення: 12.09.2024).

REFERENCES:

1. Zaghaljna deklaracija prav ljudynty: Deklaracija OON vid 10.12.1948. [Universal Declaration of Human Rights: UN Declaration of 10 December 1948]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (accessed August 15, 2024).
2. Mizhnarodnyj pakt pro cyviljni ta politychni prava: Pakt OON vid 16 ghrudnja 1966 r. [International Covenant on Civil and Political Rights: UN Covenant of 16 December 1966.]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (accessed August 15, 2024).
3. Pro skhvalennja Strateghiji derzhavnoji mighracijnoji polityky Ukrajiny na period do 2025 roku: Rozporjadzhennja Kabinetu ministriv Ukrajiny vid 12 lypnja 2017 r., No. 482-r. [On the approval of the State Migration Policy Strategy of Ukraine for the period up to 2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 12 July 2017, No. 482.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80> (accessed August 15, 2024).
4. Roman L. P. (2020) Socialjno-ekonomichni peredumovy repatriaciji ukrajinsjkykh trudovykh mighrantiv u konteksti formuvannja strateghiji reintegraciji [Socio-economic prerequisites of the repatriation of Ukrainian labor migrants in the context of forming a reintegration strategy]. *Efektivna ekonomika*, no. 1. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/67.pdf. (accessed September 21, 2024).
5. Ukrajinsjki bizhenci. Majbutnje za kordonom ta plany na povnennja (2024). Analychna zapyska. [Ukrainian refugees. Future Abroad and Plans to Return]. Centr ekonomichnoji strateghiji, 104 p. Available at: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=311> (accessed September 12, 2024).
6. Khrjashhevsjka L. M. (2016) Etnonacionaljna polityka v Ukraini v period nezalezhnosti: Navchalnyj posibnyk dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv [Ethno-national politics in Ukraine during the period of independence]. Mykolajiv: Vydavnychyj dim «Gheljvetyka», 208 p.
7. Centr ekonomichnoji strateghiji [Center for Economic Strategy]. Available at: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research/ (accessed September 12, 2024).

8. Shljakh do vidnovlennja: uchastj zhinok na miscevomu rivni [The Road to Recovery: Women's Participation at the Local Level]. Ukrajinsjkyj zhinochjy konghres. Available at: <https://womenua.today/congresses/> (accessed September 12, 2024).
9. Aha K. (2008) Ethnic Heterogeneity and Party Politics in Eastern Europe. University of North Carolina. Chapel Hill, 123 p.
10. China's plan to recruit talented researchers. Available at: <https://www.nature.com/articles/d41586-018-00538-z> (accessed August 15, 2024).
11. Germany and Greece reach agreement to repatriate refugees. Available at: <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/germany-and-greece-reach-agreement-to-repatriate-refugees/> (accessed August 18, 2024).
12. Information portal on voluntary return and reintegration Available at: <https://www.returningfromgermany.de/en/> (accessed August 18, 2024).
13. Lambright B. (2022) The Ainu, Meiji Era Politics, and Its Lasting Impacts: A Historical Analysis of Racialization, Colonization, and the Creation of State and Identity in Relation to Ainu-Japanese History. History Summer Fellows. 45 p.
14. Reintegration HandBook. IOM. Available at: <https://reintegrationhb.iom.int/> (accessed August 18, 2024).
15. Repatriation to Israel. Available at: <https://jurklee.ua/en/blog/grazhdanstvo-i-repatriatsiya-v-izraili-kak-i-kto-imeet-pravo/> (accessed: 21 September 2024).
16. The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments. International Labour Organization. Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf (accessed: 12 September 2024).
17. The UN Refugee Agency. UNHCR. Available at: <https://www.unhcr.org/ua/en> (accessed August 15, 2024).
18. Ukraine Refugee Situation. UNHCR. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed August 15, 2024).
19. Ustawa o Karcie Polaka z dnia 7 wrzeźnia 2007 r. Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20071801280/T/D20071280L.pdf> (accessed September 12, 2024).